Retallos da Memoria
Asociación Memoria Histórica Democrática.

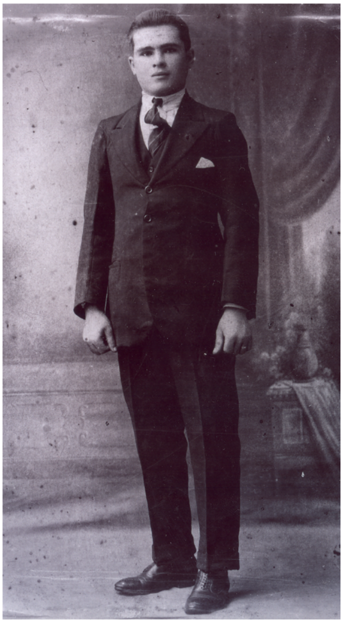
Coordinadores: Enrique Barrera Beitia e Bruno González Mauriz.

1ª Edición: Xuño do 2007.
Edita: EQUONA Deseño Editorial, S.L.

Material Fotográfico: Memoria Histórica Democrática.

C/ Mugardos nº30 entrechán drta.
981 38 00 00
www.equona.com

Depósito Legal:
ISBN: 978-84-935882-0-5

Avelino Landeira.

Nacín no ano 1916 no concello de Serantes, anexionado na posguerra a Ferrol. Os meus pais eran Matías e Petra, labradores. Tiveron cinco fillos e tres fillas sendo eu o menor de todos eles. Na nosa casa de Santa Mariña vivíamos seis irmáns, Felicia, Rosa, Carmen, Francisco, Cándido e eu. Avelino e Matías estaban casados e vivían na súa propia casa.

Fun pouco á escola porque tiña que axudar aos traballos na casa e levar as vacas a pastar. Ademais, a escola daqueles anos da Dictadura de Primo de Rivera era moi mala. Só aprendías as catro regras, a ler e escribir. Lémbrome que a entrada e a saída da escola tiñamos que rezar o rosario. Para

nós era un ambiente opresivo, porque toda a miña familia simpatizaba coas ideas libertarias e co sindicato anarquista CNT. Aos quince anos aprendín o oficio de electricista no establecemento da Viuda de Pedro Fernández, que estaba na rúa Magdalena. Aos 17 anos empezaron a pagarme un soldo de 4 pesetas a semana, unha miseria. Daquela, cobraban entre 30 e 40 pesetas semanais, aínda que algúns asinaban un contrato por estas cantidades e logo aceptaban cobrar menos.

A chegada da República.

A chegada da República foi positiva para nós e para a xente das nosas ideas. As miñas lembranzas desta época son de ledicia e de liberdade, pero naturalmente, había outra xente con outras ideas, para os que a República era un réxime a combater coma fose. Así foi como no mes de xullo de 1936, os militares deron o golpe de estado que desembocou na guerra civil.

Nos seis anos de República, ninguén de nós destacou na actividade sindical ou política, nin tivo cargos no sindicato CNT. A nosa adhesión a estas ideas era sincera pero discreta, polo que quedamos exentos da primeira vaga represiva levada a cabo polas novas autoridades. Dende logo estabamos dispostos a axudar aos escapados, é dicir, á xente que estaba perseguida polas autoridades militares.

Solidariedade cos perseguidos.

O primeiro en aparecer foi Domingo Serantes, secretario da UXT (Unión Xeral de Traballadores), o sindicato socialista. Fixémoslle un refuxio baixo as táboas dunha habitación, o qué hoxe día se coñece como un "zulo". Logo duns días, marchou para a súa casa porque foi quen de facer alá outro zulo.

Días despois apareceu o ex-alcalde de Serantes, Alejan-

dro Porto Leis, totalmente desmellorado, pedindo comida. As miñas irmáns déronlle a comida que estaban a facer e logo marchou. Cando regresamos a casa, contáronnos o sucedido e o meu irmán Avelino, dixo:

- Deberíamos recollelo, a vindeira vez que apareza.

Alejandro estivo en San Xurxo, pero debía sentirse vixiado ou ben tivo problemas, o caso é que marchou desa parroquia. Na nosa casa, amañámoslle outro refuxio mellor preparado que do que o tivera Domingo Serantes. Constaba dun dobre tabique e estaba nunha habitación do piso superior. Nembargantes, tivemos dous problemas que logo terían moita importancia. O primeiro foi a chegada dunha tía que estaba traballando na casa de Ramón Allegue, un xastre do Alto do Castaño. Non sei exactamente que pasou, pero deixou ese traballo e veu a instalarse na nosa casa. O problema era que tiña outras ideas políticas e non estaba dacordo con que tiveramos recollidos a escapados. Para evitarnos problemas, o meu irmán Avelino buscoulle outro sitio, na casa de Jesús Miño.

O segundo problema é que tiñamos dous veciños que estiveron o día 20 de xullo no cruceiro Almirante Cervera. Para os que descoñezan a historia, direi que ese día, houbo un certo número de paisanos que entraron no Arsenal Militar para falar cos mariñeiros e pedirlles que defenderan a República. Este foi o caso de Almirante Cervera, que estaba varado no Dique seco do Arsenal. Un día, apareceu unha parella da Garda Civil e como non estaban, deixaron recado as miñas irmáns para que foran avisados de que debían presentarse no cuartel. Estes dous veciños pediron consello a Avelino. Daquela, xa era por todos coñecido que se estaba asasinando xente a esgallo e que sacaban os presos das cadeas e os mataban de noite. Había moitos arribistas desexosos de congra-

ciarse cos novos gobernantes e mesmo había sindicalistas da CNT que se uniron aos falanxistas e delataban aos seus antigos compañeiros. Un deles, xa rematada a guerra, apareceu morto na Estación do Ferrocarril. Avelino contestoulles.

- Mirade, a vista do que está a pasar, eu de vós, non me presentaría.

Desgraciadamente, estes veciños foron detidos posteriormente, e cando se lles preguntou por qué non se presentaron, non tiveron mellor ocorrencia que dicir que foi seguindo o consello de Avelino Landeira. A consecuencia foi que Avelino foi detido no seu posto de traballo na Maestranza da Armada e que Miño debeu asustarse ao coñecer a noticia. O caso é que Alejandro Porto Leis, escapoulle da súa casa e presentouse no consultorio do médico de Serantes, apelidado Fajardo. Estaba enfermo e quería medicación. Antes de lle pasar a consulta, Fajardo mandou recado de que avisaran a Garda Civil e así o detiveron. Xa no cuartel, Alejandro Porto Leis o contou todo. Detiveron ás persoas que o tiveran recollido: Modesto del Río, pescador de San Xurxo, o meu irmán Avelino e Jesús Miño. Como todos saben, os tres, xunto con Alejandro, foron paseados.

A morte de Avelino e tres máis.

Coñecemos o asasinato de Avelino a través dun medio parente que vivía na Porta de Neira, apelidado Ramírez (1). A sogra deste señor e o meu pai eran primos carnais. Tiña unha tenda de ultramarinos e toda a nosa familia mercáballe. Ramírez e o noso tio Ambrosio Landeira, eran sempre os organizadores das festas locais e veciñais e levábanse ben. Esa amizade permaneceu ata que estoupou o golpe de estado provocado polos militares. Ambrosio era de esquerdas e Ramírez de dereitas. O inicio da guerra civil colleu a Ramírez na Serra do Guadarrama (Madrid), nun centro hospitalario

facendo compaña dun fillo tuberculoso. A causa do avance das tropas franquistas a Madrid, puido regresar a Ferrol.

Formaba parte das milicias armadas que patrullaban en parella a cidade de noite. Tocáballe garda canda sacaron a Avelino da cadea e a mañá seguinte, cando atopou ao meu tío (falaban tódolos días) deulle a nova:

- Hoy le tocó a tu sobrino.

Ambrosio Landeira, foi que nos deu a triste novidade.

Tamén detiveron as miñas dúas irmás, que pasaron uns meses na cadea que estaban no edificio actualmente dedicado a cuartel ou comisaria da Policía Nacional, na Avenida de Vigo. Por certo, que na guerra estivemos a piques de perder tamén a outro irmán, Francisco. Traballaba na Bazán e cando os franquistas botaron os cruceiros Canarias e Baleares, os alemáns decidiron instalar un novo sistema de tiro, polo que algúns traballadores de Bazán foron embarcados para axudar aos mecánicos da Armada. Francisco foi embarcado no Baleares, pero o día anterior do seu afundimento (2), foi cambiado xunto a outros tres compañeiros para o Canarias, salvando así a vida.

Dentro do elevado número de ferroláns asasinados, lémbrome especialmente dalgúns deles. É o caso de Cebral (3), que vivía no paso a nivel do cabalo Branco. A diferencia dos demais, deixaron a súa muller que o enterrara no cemiterio de Santa Mariña. Adornoulle a tumba con rosas vermellas e o párroco lla mandou quitar. Tamén sei do caso de dous irmáns de San Xoán que estaban perseguidos. Cando os detiveron os levaron ao Castelo de San Filipe e obrigaron a un deles a contemplar o fusilamento do outro. Tampouco esquezo a un tipo chamado Don Julio, que tiña unha fábrica de chocolate e que acudía tódolos días ao Suizo a repartir puros a

todos aqueles que formaban parte das cuadrillas de paseantes e executores.

A miña detención.

Debo dicir que eu tamén estaba escapado, porque fun mobilizado por ter 20 anos, o mesmo co meu irmán Cándido, que tiña 24. Non nos presentamos, polo que eramos prófugos. Pensabamos que a guerra duraría pouco tempo e que gañaría a República. Confiábamos moito na axuda da Sociedade de Nacións e das democracias occidentais. Desgraciadamente se desentenderon, todo o contrario de Hitler e Mussolini, que deron a Franco, a axuda que precisaba para gañar a guerra.

Estivemos agochados na casa de Avelino e posteriormente, na casa de Manuel Villaverde, que tiña un fillo (José) na nosa mesma situación. Todos estabamos nun zulo, que como estamos a ver neste relato, debía ser algo sumamente común nas casas de Serantes. Cando liberaron ás miñas irmás e á miña tía (a que chegou do Alto do Castaño) marchou, regresamos a casa e aguantamos ata que rematou a guerra, no mes de abril de 1939. No mes de Xullo dese mesmo ano, tivo lugar a famosa fuxida de vinte e tres escapados nun pesqueiro capturado no peirao de Ares. Nel, escaparon – entre outros - o ex-alcalde socialista de Ferrol, Andrés Santamaría, Domingo Serantes, Abella e un ex garda civil apelidado Rincón, que escapara xunto con Andrés Santamaría da cadea a véspera da súa execución. Saíron moitas cuadrillas rexistrando as casas pero non os atoparon. Precisamente Rincón, que estivo agochado xunto a Alejandro Porto Leis, foi descuberto por un xoven falanxista nun piñeiral preto das praias de Doniños e San Xurxo, pero o desarmou e o matou.

O barco chegou a Francia e Domingo Serantes tivo a ocorrencia de escribir unha carta ás miñas irmás, que foi inter-

ceptada pola policía, polo que mandaron a unha parella da garda civil para detelas. Cando chegaron non estaban elas, pero si o meu irmán Cándido e eu, que xa tiñamos pensado entregarnos. A sorpresa da parella da Garda Civil foi grande e os levaron ao cuartel de Ferrol que estaba ao carón da Igrexa de San Francisco.

O xuíz de Serantes era o noso tío Julio Maneiros que mandou unha carta a Garda Civil. Non sei o contido da mesma pero o caso é que mentres ao meu irmán Cándido non o tocaron, a min –como vulgarmente se dí-, fixéronme un traxe. Era a noite do 31 de agosto e estaban a botar os fogos de Amboaxe. Un dos que máis me mallaron foi un coñecido sarxento da Garda Civil apelidado Varela.

Tamén estaba un garda civil coñecido como Isidro, que nun intre determinado dixo aos presentes que eramos irmáns de Avelino. Varela detivo a malleira e comentou:

- Así que estos eran los que estaban con Porto Leis, eh?. Vamos a ir al Gobierno Militar a ver que instrucciones nos dan.

Cando regresaron, non continuaron cos golpes. Isidro, que tiña a lingua moi solta, díxonos:

- Tuvisteis suerte. Le dijeron (a Varela) que no tiene nada que ver su caso con el vuestro y que no tenía que haceros lo mismo que a ellos.

Por estes comentarios, eu sempre pensei que ese Varela participara no asasinato do meu irmán e das outras tres persoas. Foi paradoxal que a Varela o mataran anos máis tarde os seus propios compañeiros na parroquia de Reguela (no concello de A Capela), co gallo dunha batida contra guerrilleiros antifranquistas. Aconteceu que se toparon na escuridade dous grupos de gardas e téndose uns aos outros como

guerrilleiros, disparáronse entre se, co resultado da morte de Varela.

Esto o souben precisamente porque chegou un señor – supoño que veciño dese lugar – coa cabeza malferida. Non lle fixeron a cura porque foi paseado de contado.

No Castelo de San Filipe.

Eu, como prófugo, ingresei o 31 de agosto de 1939 no tristemente coñecido Castelo de San Filipe, cando as cousas melloraran notablemente respecto os meses anteriores. Cando entrei, había 31 presos con condenas de pena de morte. Un día, mandaron baixar a trinta deles ao patio para comunicarlles que se lles conmutara a morte por cadea perpetua. O preso restante ía ser fusilado. Era un rapaz de Pontedeume que afrontou moi dignamente as súas últimas horas (4). Baixou dando vivas á República e á Libertade e as dúas horas de permanecer na capela de illamento, foi fusilado. Coido que foi o derradeiro fusilado no Castelo de San Filipe. Os presos contáronme que había un sancristán que vivía no Castelo e tiña uns porcos. Cando fusilaban no foso e retiraban os cadáveres, o sancristán abría as portas e os porcos saían a beber o sangre dos fusilados.

Na rúa.

O 3 de febreiro de 1940, marchei para facer o servizo militar, de maneira que o 28 dese mesmo mes mandáronme ao mesmo Castelo de San Filipe para montar garda. O meu irmán aínda quedou preso algún tempo. A mili fíxena en Ferrol, sen especial relevancia.

Nestes días déronme permiso para asistir no Arsenal precisamente ao xuizo contra os responsables da fuxida de Ares. Evidentemente foron xulgados en rebeldía dado que estaban en Francia. Os fiscais centraban os insultos no patrón respon-

sable da fuxida, que tiña o alcume de "cagallón d´ouro". Evidentemente estaban moi doentes e nunca empregaban o seu verdadeiro nome, utilizando o alcume de maneira despectiva. Poucas veces pasei tanta rabia por ter que calar diante a chulería barriobaixeira dos altos mandos da Mariña.

Tamén asistín ao xuizo contra as miñás irmáns, acusadas de axudar aos escapados. Tamén estaba acusada Francisca Porta, a muller de Domingo Serantes. Foi no ano 1943 e o defensor era curmán de Matías.

O remate da mesma, retomei o traballo de electricista. Estiven cun rapaz, tamén electricista, Manuel Rey, e compañeiro meu dos tempos nos que traballaba no comercio da Viuda de Pedro Fernández e que montara un comercio propio na rúa María. No ano 1952 entrei en Unión Fenosa, daquela coñecida como La Gallega. Non teño moito que contar a partires destas datas. Houbo moita fame, pero como nós aínda cultivábamos a terra, tiñamos alimentos propios e non pasamos penalidades. Lémbrome que as autoridades pedían levar a cada agricultor cinco quilos de fabas e pagábannos moi pouco por elas, pero o curioso é que o encargado de recollelas era un comerciante que tiña trucada a báscula de maneira que os 6 quilos marcaban 5. Evidentemente quedábase co quilo restante.

A CNT non se reconstruíu e co paso do tempo, o sindicato que empezou a traballar polos intereses dos traballadores foron as CCOO, pero xa estamos a falar doutros anos (a década dos sesenta) e doutros feitos. Nós, fixemos como moitos, axudar aos perseguidos pola Dictadura, e tivemos a mala sorte de que nos descubriran. En San Xoán, houbo un veciño chamado Luís Fraga a quen deberían darlle unha medalla, porque tivo agochados a moita xente e tivo a sorte de que nunca o descubriran, pero correu un grande risco (5).

Acotacións:

1. Trátase de Ángel López Ramírez. Era comandante de Milicias da Falange e polo tanto, un dos responsables dos paseos. Respecto a cuádruplo asasinato da praia de Valdoviño, coñecemos por testemuñas que tivo problemas de conciencia con posterioridade e pediu perdón á muller dunha das víctimas.

2. A batalla do cabo de Palos tivo lugar na madrugada do 5 de marzal de 1938. Ás 00:38 as escuadras cruzaronse a menos de 2.000 metros. A escadra republicana, mandada por Ubieta invirteu a marcha para seguir a escuadra franquista mandada por Vierma, quen cometeu o grave erro de comunicarse as 02.00 horas cos demáis barcos polo Scott (señais luminosas). Deste feito sinalou a súa posición aos destructores republicanos que lanzaron case todos os seus torpedos. O "Lepanto" acertou as 2.19 horas e o Baleares afundiuse, envolto nunha inmensa pira.

3. Refírese a Ramón Cebral Sueiros, un capitán de infantería de mariña leal á República.

4. Trátase –ao meu entender– de Manuel Tenreiro Mosquera, pero non era de Pontedeume senón de Miño. Anteriormente fusilaran tamén ao seu pai.

5. Luís Fraga Manivesa casouse con Geneveva Anido e traballaba na Constructora Naval (Bazán) no gremio de gradas. Tiña –entre os moitos agochados- a un fillo (Bernardo Fraga Anido), para evitarlle ir a guerra e que viña de se casar.

A nora dicía a Luís:

- E se quedo embarazada nunha destas?. Daquela saberán que Bernardo está aquí.

- Daquela diremos que eu son o pai.

A finca era moi grande, con moito arbolado e terras de labranza. No chan da casa –que era de terra– tiñan un tunel duns quince metros, accedendo ao mesmo pola despensa. A entrada facíase por un furado oculto por unha tina enorme de madeira na que salábase a carne. O tunel daba a un gran zulo.

Tiña a moita xente agachada e a ninguén se lle negaba comida e hospedaxe. Pola noite saían pero polo día quedaban no zulo e como fumaban moito, víase sair o fume pola terra, polo que botaban enrriba toxos para disimular e para que ninguén pisara ese terreo, polo risco de afundir o furado e descubrir o zulo. Ao seu fillo, tiñao oculto nun dobre tabique de madeira na súa habitación. Viñan moitas persoas de Ferrol e Serantes para traer comida para os seus familiares e amigos, polo que é incrible que non se descubrira nada, pese a que houbo varios rexistros.

Nunha ocasión, os falanxistas viñeron cun camión e detiveron a Luís Fraga, berrando que se non aparecía o fillo de súpeto, o levarían para matalo. Nese intre, saiu o fillo do escondite e entregouse aos falanxistas. Estes meterono no camión e o levaron para pasealo, pero subindo polo Escorial (un grupo de casas preto do actual cuartel da Policia Local), cando chegaron á altura das columnas de San Pedro (onde está actualmente o servizo do 061), estaba un posto de vixiancia. Os militares dixeron aos falaxistas:

- Imos ver qué mercancia levades.

O xefe do retén coñecíao, de maneira que ao velo, exclamou:

- Coño Bernardo, que fas aí!

- Xa ves.

- Este queda connosco.

E desta maneira, salvou a vida. Logo estivo preso no castelo da Palma, no concello de Mugardos e fixo a guerra en África.

O neto, Luís Fraga Varela, lembra ao seu abó escoitando todas as noites Radio París e tamén que moita xente está agradecida polo que fixo. Realmente correu un enorme risco e tivo moita sorte. Luís Fraga non contou nada disto e o que se sabe é polo que contou a súa nai antes de morrer.